

AURKIBIDEA — INDICE

II. HISTORIAZ — SOBRE HISTORIA

11. Irun-Oiartzun eta erromatarren aztarnategiak. (Irún-Oyarzun y los yacimientos romanos)	59
12. Itsasoaren aurrez-aurre. (Frente al mar)	62
13. Medikuntza Euskal Herrian - I. (La Medicina en el País Vasco)	66
14. Medikuntza Euskal Herrian - II. (La Medicina en el País Vasco)	70
15. Medikuntza Euskal Herrian - III. (La Medicina en el País Vasco)	74
16. Autonomi Estatutoen aurrez-aurre. (Ante el Estatuto de Autonomía)	77
17. Gernikako Estatutoa. (El Estatuto de Guernica)	79

II
HISTORIAZ
Sobre Historia

IRUN-OIARTZUN ETA ERROMATARREN AZTARNATEGIAK

Erromatar geografoek «ouáskones» (vascones) deituaz ezagutu ginduzten eta gure herriaz zenbait berri eman zituzten. Baina kosta izan zaigu testu haietan aipatzen diren tokiak ziurtasunez ulertzea. Hontaz ahaleginik aski egin zuten A. Schulten eta A. García Bellido-k, beste zenbaiten artean. Strabon-en Oiason, Mela-ren Oeason eta Plinio-ren Oiarso, dudarik gabe gure egunotako Oiartzun zen, baina aipatzen zuten portua ordea, askoren ustez, Pasaia izan zitaikean, Errenderia bera Oiartzunen portutzat historian ezagutu denez.

Erromatar haiek Oiartzungo Arditurriko meatokietatik galena, burdina-karbonatoak eta blenda mea hartzen zuten itsasoz eramateko. J. G. Thalacker injeniariak estudiatu zuenez, 600 gizonen 200 urteko lana behar omen zen zehar-zulo guzi haiek idekitzeko. Behar bada ezta hainbeste izanen; baina, dena dela, lan handiak egin zituzten meatoki honetan eta hortarako beharrezko zen jendetzaren adibidea ematen digu.

Gaur ordea, Irun eta inguruetan aurkitu diren erromatar aztarnak eta Bidasoa ibai izenaren sustraia *vida-oiasoa* dela usterik, mea eramateko erabiltzen zuten portua hemen izango zela uste dugu. Gainera, garai hartan Euskal-Herriko hiri izenen artean ditugu Irun kidekoak, Iruñe, Irunberri eta Okako Iruña adibidez.

Irungo lurretan bilatu dira Vitellio, Claudio I, Antonino Pfo, eta Octavio Augusto enperadoreenez gainera Faustina gaztearen brontzeko monedak, Errenderian aspaldi agertu zen brontzeko idolotxo bat, Oiartzungo Andrearriagan San Telmo Museoa gordetzen den harria eta abar. Agiri hoiek eta toki izenok erakusten ziguten lur hauetan erromatarren egotaldia aski luzea zela eta Oiartzun eskualde bera oso zabala izango zela.

Erromatar aztarnok indartzera etorri ziren Tomas Hernandorenak 1961ean Bidasoako lasahoa itsasora idekitzen den une batean, Asturiaga deritzan tokian, garai hartako lurrontziak bilatu zituenetik. Ondoko urteetan, jaun berak eta Jaime Rodríguez Salis-ek jarraitu zuten gauza gehiago bilatuz. Azkenik, J. Rodríguez Salis-ek Irungo hiri barnean bertan erromatarren azternategiak, Junkalگو elizaren inguruetan, «terra

sigillata» deritzan zeramika ontzi polit batzuk ere tarte direlarik. Aztarna hoiek erakusten digutenez Irun bera erromatar hiri zahar baten gainean eraikia da.

Harrezkero, inguru hoietan egin diren azterketa, lurketa eta etxe zaharren lurraketaz adi ibili direnez, Ama Xantalen (Santa Elena) ermita berritzean, 1971. urtean, hobiak aurkitu ziren. Ermitaren zoluplean erromatar nekropolis tipi bat, eta bertan 106 baxera ontzi gorputz hautsa gordetzekoak Kristoren ondotiko 50 urtetik 150-era bitartekoak dira, Inazio Barandiaranek dionez. Ikus egile honen *Guipúzcoa en la Edad Antigua* (1973) liburua.

Bertako azternategietan hiru kanpaina egin dira: aintzinako hiria- ren aztarnak bilatzetik, erromatar hilerria eta beraien elizaren zimentuak Ama Xantalen kristau ermitaren barnean. Gainera, ermita hau XVI. mendean eraikia izanarren, bere oinarrietan Erdi-aro garaiko baten arrastoak aurkitu dira.

Lapurdurum-en (Lapurdi) muga, «Ouaskones» (vascones) eskualdean, Nafarroako erresumak itsasorako irtera izango zuen Bidasoako lurretan kokatu ziren erromatarren aztarna hauek garrantzi handikoak dira, Gipuzkoarentzat ez ezik Euskal-Herri guzientzat ere. Arrantzaz, ihizaz eta artzaintzaz biziko zen herrian, mea eta merkatalgoa idekitze hastapenak izanen bai ziren.

Horrez gainera, Irungo herriarentzat ohitura zaharren gordetzaille izan da Ama Xantalen ermita bera, Luis de Uranzuk bere lanetan adierazia duen bezala. L. P. Peña Santiagoren «Las ermitas de Guipúzcoa» lanean ere gauza bera ikus genezake.

Orain, irundarrek museo bat jarri nahi dute Ama Xantalenen ermita barnean, bertan eta inguruetan bilatu diren materialak ikus ahal izateko. Asmo bikaina iduritzen zaigu eta ahalegin hoietan lagundu nahi genuke.

OHARRA: 1981-eko urtearen bukaeran ideki zen Ama Xantalen ermitan museoa, bertan aurkitutako materialik eredugarrienak aurkeztuz.

Irún-Oyarzun y los yacimientos romanos

Oiason, Oiarso u Olarso, citados por geógrafos romanos, correspondía bastante bien al actual Oyarzun, municipio al que antiguamente pertenecía Rentería. Tal vez por esto, se situaba al fondeadero de los romanos en Pasajes. Pero, sin embargo, Bidasoa se podía interpretar como *via oiasoa*, y que hoy recobra su razón de ser

con los últimos descubrimientos arqueológicos y por la concordancia de Irún con Iruñe (Pamplona), Irunberri (Lumbier) e Iruña de Oca, como nombres eúskaros de poblados romanos.

La antigua Oiarso u Oiason, hoy se puede interpretar como un territorio bastante extenso, limitado al NE. con Lapurdurum, cuyo principal centro ubicaba en las minas de Arditurri, que los romanos explotaban en Oyarzun, y la ciudad de Irún en el estuario del Bidasoa.

Numerosas monedas de bronce halladas en el término de Irún, la estatuilla de bronce de Rentería, el epígrafe de Andrearriaga, etc., daban testimonio de la presencia romana. Y recobró una atención especialísima desde el descubrimiento del conjunto de materiales encontrados en el paraje de Asturiaga, en la desembocadura del Bidasoa, a partir de 1961, por Tomás Hernandorena al principio, y, últimamente, por Hernandorena y J. Rodríguez Salís. Materiales arqueológicos romanos, fundamentalmente vasijas de cerámica. En 1969, Jaime Rodríguez Salís, descubría, en pleno centro urbano de Irún un depósito arqueológico. Una minuciosa excavación en la plaza del Juncal dio como resultado una excelente muestra de cerámicas de terra sigillata, testimoniando un importante núcleo de población. Finalmente, al iniciar las obras de restauración de la ermita de Santa Elena, en 1971, se descubrió la pequeña necrópolis romana en el interior del templo, donde se han llegado a localizar 106 urnas de incineración, de cerámica y vidrio. Pertenecen a un período de tiempo que no iría más allá del año 50 d. de C. ni acaso sobrepasa los 150 d. de C., según Ignacio Barandiarán.

Las tres campañas de excavaciones realizadas, dieron como resultado el descubrimiento de: restos de un antiguo poblado, una necrópolis indígena de época romana y la cimentación de un templo romano dentro de un templo cristiano de la alta Edad Media, que ha sufrido sucesivas edificaciones hasta la actual ermita del siglo XVI.

Hoy, con muy buen criterio, se quiere montar un museo *in situ* para exponer los materiales descubiertos en Irún y Fuenterrabía.

1979-VII-9.

NOTA: Para final de 1981 se montó el Museo de Santa Elena, donde se muestran las excavaciones y el material más representativo de los hallazgos.

ITSASOAREN AURREZ-AURRE

Itsas gaiak ez dira maizegi erabiliak euskal literaturan eta euskal ikerketan, eta bada hor gauza jakingarririk. Hortaz azaldu berria dugu elkarlanean egindako «Itxaskaria» deritzan liburua, euskaldunak itsasoaren aurrez-aurre izan duten jarreraren adierazgarri.

«Itxaskaria» ezta ez izen txukuna, baina bai liburu mamitsua. Bertako partaideen arteko ditugu J. Altuna, J. M. Barandiaran, J. M. Busca Isusi, J. Caro Baroja eta M. Pelay Orozco, zein baino zeinek testu ho-beak, eta hoiien itzultzaile izan dira Txillardegi eta Amuriza. Beraz, bi hizkuntzetan dator liburu hau. Idazlanean gainera, edergarriz opa-rotsu eskainia da. Sigfrido Koch-ek eman dio hain ikusgarria izatearen balioa. Bertako fotografia bakoitzari edermina dario, baina ederraren sentipenez gainera gogoetarako grina piztekoak dira. Argazkien testuak ordea, olerki kutsua nabari dutela, M. Ortiz de Arratiarenak dira.

Liburu zoragarri hau Petronor-ek argitaratu du bere 10. urtebu-ruaren ospagarri. Hil honen 16an aurkeztua izan zen Bilbon. Entrepresak, salgai jarriko diren 500 aleren irabazpena Euskaltzaindiarentzat eta Muskiz eta Abanto-Zierbanako ikastolentzat eskaini du; hau delata, aurkezpen egunean Villasante euskaltzainburuak ongi agertu zuen bezala, guk ere gauza bera ezan genezake, entrepresen urte-mugak ospatzeko hobe dela holako kultur bidetik zerbait eskainiz betetzea, jan-edan eta keak atereaz bakarrik ospatzeke.

Euskaldunak itsasoaren aurrean zer nolako grinak izan dituen, ja-nari bila, urruti minez, merkatalgo harremanez, ohore nahiaz, zori eze-zagunegatik, itsas-hegalean bizitzeak berak sortu zion urez gaindiko abenturaren kezka. Eta, ekintzarik handienak idatzi gabe utzi zituen, Elkanok bezala adibidez. Orain, honegatik, historiagileen lana da lehe-nean ikerketan eginaz iragana hobeto ezagutzea. Lehenak erakutsiko bai digu gerorako bidea, eta era berean oraingo euskaldunaren ezagutza hobetuko.

Liburuak jasotzen dituen lanetan, ikuspegi askotako emaitzak dau-de. Izan ere, arestian esan bezala, joera askotakoak izan dira itsas-gizo-naren jarrerak, beharrak bultzaturik edo gogoak eraginik. Eta orotariko arrazoiak agertzen dira liburu horretan. Behar bada, lanik andiena eta baliotsuena, argibide eta agiri berriak ere emanez, Julio Caro Baroja-rena izanen da. Hala ere, ber-berak liburuaren aurkezpenean aitortu zuen bezala, euskaldunen itsasoko historiak, oraindik ere sekretu asko gordetzen dizkigu eta gure herri honen historiaz eta kulturaz arduratzen garen guzcion lana dela bakoitzak bere aldetik azterketak eta gehigarriak eskaintzea. Esaldi hau hitzetik hortzera hartuz, artikulua honetan, argitara

Hondarribiako sigilua 1297. urtekoa. Sello de Fuenterrabía del año 1297.

berri den liburu eder honen adierazpen zehatza edo laudorioak baino nahiago dut bertan jasotzen ez diren gauzetaz zenbait ohar egitea, liburuaren asmoen lagungarri.

J. Caro Barojak aipatzen du gure itsas-bazterrez aintzinako geografoak ziotena, baina haietarik agiri ziuerra eskaini ziguna Strabon izan zen, Geografiaren Iberia partean (III.liburua, 3,8), lehen lehenago Kantabria aldeko itsasoetan, Galizia aldetik hasi eta euskaldunetara, larruzko txalupak erabiltzen zituztela, baina bere garairako zuhaitz gerriak hus-

tuz eginak ezagutzen zirela. A. Garcia y Bellido-ren argibideekin datorren edizioak hala dakar (Buenos Aires, 1945).

Bestalde, Caro Baroja, bibliografiaz hain hornitua izanarren ere, lehenago M. Ciriquiain-Gaiztarro-ren lanetan ikusten genuen hutsunetxo ber-bera nabari du. Karmelo Etxegaraik gai hontaz euskaraz eman zuen lan bateko berri jakingarriak falta dira. Baina hau ezta batere harrigarri. A. Arrinda beraren «Euskalerrria eta arrantza» euskarazko lan bikainean hutsune nabarmen hau agertzen delarik. Etxegaraik, 1921-ean. «Euskalerrriko itsas-gizonak» zeritzan hitzaldi bat eman zuen, geroago, 1923an Euskal-Esnaleako «Itzaldiak» sailean 147-184 orrialdeetan argitaratua eta bere laburtasunean ere gure historiarako ageri eta berri jakingarriak emanten ditu.

Adibidez, 167. orrialdean, XIII eta XIV. mendeetan ezagutu zuen salerosketari buruzkoa, 166. orrialdean Ternua (Terranova) aldeko berriak eta sortu ziren euskarazko toki izenen zerrenda, «Itxaskaria»-ko 146. orrialdean datorren maparekin konparagarria dena. Baina, oraindik jakingarriago dena, zera da, garai haietako itsasontzien mugimendua numeroz ematea. Esate baterako, 1625.urtean Pasaiatik bale arrantzara irten zirenak 41 ontzi, 288 txalupakin eta 1.475 gizon.

Horrek erakusten digu bale-arrantzaren garrantzia eta hortarako zuten indar neurria.

Euskal-Herriko semeek itsas-nabegazioz idatzi zituzten zenbait libururen berri ere ematen digu Caro Barojak, eta hoiEI gehitu beharrezko iduritzen zaigu 1677. urtean P. Etxeberrik euskaraz eman zuena, lehen Martin Hoiarزابalek frantsesez idatzia.

Juliok liburu horren 240. orrialdean agertzen digun bezala, Felipe II.aren garaian hasi zen itsasaldeko ekintzen beherakada, Gortetik bertatik jartzen zituzten eragozpenetatik hasita eta «Armada Invencible» hura izan zen azkenengo erremata. Honek hipotekatu zituen gure ondasunak eta geroztik ezta iritxi lehenengo mailarik.

Frente al mar

El vasco frente al mar, es la temática general del libro monumental que acaba de aparecer bajo el título «Itxaskaria», con textos de J. Al-tuna, J. M. Barandiaran, J. M. Busca Isusi, J. Caro Baroja y M. Pelay Orozco, con versiones euskéricas de los mismos debido a J. L. Alvarez Emparanza «Txillardegí» y X. Amuriza. Obra profusamente ilustrada con artísticas fotografías de Sigfrido Koch y poéticos pies de fotos por M. Ortiz de Arratia.

Este magnífico libro, en el que no se han escatimado ni presentación ni contenido, ha sido editado por Petronor al conmemorar el décimo aniversario de su fundación. Ojalá otras empresas sigan la misma pauta en contribución de los conocimientos culturales del país.

El trabajo más denso y el que más información histórica aporta y que no tiene desperdicio alguno, es el suscrito por Julio Caro Baroja, que con rigor ha sabido reunir materiales de diversas fuentes hasta hoy desperdigadas y hasta desconocidas para el mundo cultural vasco.

En la presentación de la obra, que tuvo lugar el pasado día 16, el propio Caro Baroja insistió sobre la necesidad de aportaciones en esta materia para el mayor conocimiento de nuestra historia, puesto que los hechos marinos han sido demasiado importantes en el transcurso de la historia para que no se les preste la debida atención. Por esta razón, al reseñar este libro, me tomo la licencia para recordar algunas noticias y referencias bibliográficas, que a mi entender no se han tenido en cuenta en los principales tratados sobre el tema. La cita de Estrabón comentada por A. García y Bellido, que menciona los bajeles hechos de un tronco de árbol que venían usando en la costa

Frente al mar en un atardecer de Erromadie (San Juan de Luz).

cantábrica, vascos inclusive; el tratado de navegación publicado en vascuence en el año de 1677; y, sobre todo, una conferencia en euskara del erudito Carmelo de Echegaray en 1921 (publicada en «Itzaldiak» de Euskal-Esnalea, en 1923), que aporta algunas informaciones que no han sido recogidas en las principales obras dedicadas a la pesca en particular y a la mar en general.

Esa mar que se presta para diversas formas de vida y a la que los vascos han sabido responder en cada circunstancia de una manera muy particular. Porque en la costa vasca se han producido marinos de muy diverso talante, desde los pescadores, comerciantes, exploradores, cosmógrafos, constructores y guerreros hasta los corsarios. La aventura marina ha dado todo tipo de personajes, y en el libro se da cuenta de ello.

Desde el siglo XIII hasta finales del XVI, la marinería vasca conoció su prosperidad ascendente. La decadencia vino desde finales del reinado de Felipe II. Que desde la Corte se dictan normas que iban en contra de los criterios de los armadores más experimentados. Se culpa a la inflexibilidad burocrática. Desde esas fechas, Inglaterra y Holanda van progresando. Y la verdadera hecatombe vino con la construcción de la llamada «Armada Invencible», que dejó hipotecados los puertos vascos.

En la obra se perfilan lecciones que pueden ser aprovechables en los momentos tan difíciles que hoy se están viviendo. Y, no hay duda de que en lo sucesivo todo historiador deberá considerar.

1979-III-26.

MEDIKUNTZA EUSKAL HERRIAN (I)

Pozarren irakurri dut Luis S. Granjel-ek Euskal Herriko medikuei eskaini dien liburuxka, *Introducción al estudio histórico de la Medicina vasca* deritzana (Salamanca, 1979). Medikuntza ikerketaren hutsune nabarmena agertzen zaigu bertan. 1940-1975 urteetan Espainian medikuntzaren lehenaz argitaratuak diren 864 estudioetatik 34 lan soilik Euskal Herriko; Ehunetik laukoa ere ez.

Une berean eskuratu nuen *Jakin-en* azken zenbakia, 12garrena, 1979-ko urritik abendurakoa betetzen duena, izenburuak bere gai monografikoa adierazten duela, *Medikuntza Euskadin*, egungo egoerari buruzko

lan bilduma bat eskaintzen duena. Egile askoren lanak dakartzki. Guztia euskaraz gainera. Biba zuek! Medikuntzazko parte nagusi honek 112 orrialde osatzen ditu. Lan bakoitzak, azkenean, gaztelerazko eta frantsezeko laburpenak daroaz. Zenbakiaren gainerakoa, bestelako zenbait berriren sailez.

Jakin-ekoek, medikuntzaz, batera batera eman diguten jauziaz edo-norrek esango luke euskaldunok luma hartzeko ez garela hain alperrak; baina, zoritxarrez, ezta egia. Idazte kontuan, naiz euskaraz edo naiz erdaraz, S. Granjel-ek adierazten duena da egia. Idazte kontuan, atzean ibili gara eta gabiltz. Honegatik, iker lanetan arlo handiak ditugu betetzeko.

Unibertsitateak urruti izatearen kontuak dira hoiak. Irakasleak ere urrutikoak eta tesi gaiak bideratzeko orduan ere gure historiarik eza-gutzen etzutenak. Arrazoi osoa du S. Granjel-ek Medikuntzaren Historia Mintegi baten beharra adieraztean. Usandizaga eta Barriolak egin dituzten iker lanak goraiatzen ditu eta langintza hauetarako plangintza markatzen digu. Laburki bederen, sarrera gisa, bere lantxo honek asko balio du eta aurrerantzean Euskal Herriko medikuek kontuan hartu beharko dute *Introducción al estudio histórico de la medicina vasca* (Salamanca, 1979) deritzan hau.

Luis S. Granjel-entzat, Juan Huarte Donibane Garazikoari, Medikuntzaz, ez dio aurkitzen gure herriarekingo loturarik. Nere ustez, loturarik asko ez bazuen ere, bana-banako erraldoi horietako genuen Huarte Donibanekoa, mendeak zehar entzute handiaren jabe egingo zena, baina horrek ez du ukatzen garai berean hemen bertan beste ezer ez zenik. Dena dela, Granjel-ek historiagile, etnologo eta gainerakoen laguntza ezkatzen du hemengo Medikuntza mendeak zehar ikertu eta eza-gutu ditzagun. Honek bideratzen nau zenbait ohar osatzera.

Juan Huarte Donibanekoa, egia esan, Izipirituzko ikerketa burutzen duen *Examen de ingenios para las ciencias* (1575ean argitaratua) deritzan liburuan eztu gure herriakingo adibiderik ematen. Gaiak berak ere eztu holakorik eskatzen. Baina, Alcalá de Henares-en estudiatu eta Baeza-n urte askoan mediku izan zen hau, bera bizi zelarik, bigarren aldiko argitalpena Iruñean izan zuen 1578an eta hirugarrena Bilbon 1580an. Bere herrianganako maitasunak eraginik egin zuen ala ez egiztatuko duen ageririk ez dugu. Baina argitalpen hoiarren arrazoiak bi eratakoak izan daitezke: bere obra interesatu zitzaientz mediku andana bat izatea edo Inkisizioak izan zituen eragozpenentzat hemengo foruen babesa lagungarri izatea. Dena dela, honen zergaitikakoa jakiteko agiriak falta zaizkigu.

Huarte bere garaikoa zuen Esteban Félix Zabala gernikarra, Kar-

los V.aren eta Felipe II.aren medikua, Alcalá de Henares-en irakasle zena eta behar bada Huarte bere ikasleen arteko izango zuena. L. Altube Albiz-ek *Ensayo histórico y apuntes para la historia de la Villa de Guernica* (Gernika, 1913) deritzan lanaren 65. orrialdean eman zuen bere berri.

E. F. Zabala medikuak, 1569an, hilburukotzat Alcalá de Henares-ko Unibertsitateari utzi nahi zion legadutza, azkenerako Oñatikora etorri zen. Bertako 28.aginduak medikuntzako doktor maila hartzeko baldintzak jartzen zituen.

Oñatiko Unibertsitatean, 1579an egin zen txosten batetik dakigunez, Medikuntzako doktor tituluak ematen ziren. Eta bertako edo bertaratutako batzuen izenak ematen dira: Bergara eta Erro deiturazkoak Arrasaten, Olarte eta Bidain Gasteizen, Monasterio Bergaran eta Alegria Oñatin bertan. Hala dakar Jose A. Lizarralde *Historia de la Universidad de Sancti Spiritus de Oñate* (Tolosa, 1930) deritzan obran.

Ikerketa hoietarako gogoan izan behar ditugu Iratxeko Unibertsitatea eta Iruñako Colegio de Medicina y Cirugía de Navarra. Hauen iturriak ikus Pérez Goyenaren *Ensayo de Bibliografía Navarra* bere II.-to moaren 118-121 orrialdeak eta VI.aren 666-668.ak.

Ikerketa hoietarako gogoan izan behar ditugu Iratxeko Unibertsitateetako artxiboak eta J. Bilbaoren *Eusko-Bibliographia*.

Azkenik, bi gauza berezi aipatuaz bukatuko ditut gaurko oharrak. Batetik aipagarria deritzat Iruñeko inkunablea, Brocar inprimatzaileak 1495ean argitara eman zuen *Epílogo en Medicina y Cirugía*, jakintza honen hedakundea eta indarra adierazten diguna. Eta bidenabar aipa dezadan euskaraz Huarte Donibanekoari buruz *Huarte, hator etxerat* (1975ean lehen argitalpenaren laugarren mendeurrena betetzean) liburua idatzi zuen J. B. Etxarren-Lohigorri jauna iragan abenduko hilean Euskaltzaindiak bere urgazle izendatu duena.

La Medicina en el País Vasco (I)

He leído con deleite el opúsculo del programa de trabajo que el Dr. Luis S. Granjel ofrece a los médicos vascos, bajo el título *Introducción al estudio histórico de la Medicina vasca* (Salamanca, 1979). De él se desprende la asombrosa laguna en investigación médica que existe en el país. Del total de 864 estudios sobre el pasado médico español peninsular e insular, editados entre 1940 y 1975, solamente 34 trabajos (el 3,93 %) tienen por tema la medicina de las que se vienen denominando provincias vascas y Navarra.

Por las mismas fechas recibí una publicación que puedo considerar alentadora, si, de algún modo y a otros niveles, tuviera continuidad. Se trata del número monográfico de la publicación en euskara *Jakin* (n.º 12 de 1979), dedicada a la medicina en el país vasco, con valiosas aportaciones de diversas materias sobre la especialidad. Se trata de trabajos actuales, escritos en vascuence y con resúmenes de cada trabajo en castellano y francés. De algún modo viene a compensar la ausencia de estudios históricos sobre la medicina en nuestro país, que tan acudadamente refleja la interesante ponencia de Luis S. Granjel.

Lo más importante de las proposiciones de S. Granjel, es el plan para la creación del Seminario de Historia de la Medicina. Pondera las recientes aportaciones de los doctores Usandizaga y Barriola, reconoce la falta de más trabajos por la ausencia de una Universidad institucionalizada y orienta su plan hacia lo que debería cubrir la nueva Universidad.

Considera a Juan Huarte de San Juan como a un personaje aislado totalmente de nuestro país. Sin embargo basándome en su invitación a historiadores, etnólogos, etc., para que puedan aportar el material que en estos casos requiere un corpus general, me atreveré a señalar otros puntos donde tendrían que indagar los interesados en la especialidad.

La lectura de *Examen de ingenios para las ciencias* no nos aporta ninguna conexión de Huarte de San Juan con su país, ni la obra se presta a ello. No obstante, hemos de recordar que la segunda edición tuvo lugar en Pamplona, cabeza de reino de la patria de Huarte de San Juan, en el año de 1578, y la tercera en Bilbao, en 1580.

Que la imprenta vasca se interesara en estas reimpresiones, puede deberse a dos razones: que existiera un núcleo importante de médicos a quienes interesa su obra, o por problemas que tuvo que salvar ante la Inquisición, que no podía actuar de la misma forma que en otras regiones, por las posibles ventajas de protección que le ofrecen los fueros. Confieso que nos faltan elementos de juicio. He aquí la labor del investigador.

Contemporáneo de Huarte de San Juan fue el guerniqués Esteban Félix de Zabala, médico del emperador Carlos V y de Felipe II, colegial (entiéndase profesor) de la Universidad de Alcalá. Sus datos figuran en la página 65 del *Ensayo histórico de Guernica*, de L. Altube Albiz (Guernica, 1913), quien deseó hacer, en 1569, un legado que en primera instancia quiso para esta Universidad y que, al final, fue a parar a la de Oñate. En la cláusula 28 del legado señala las disposiciones para graduarse como doctor en medicina. Por la época, pudo ser profesor de Huarte de San Juan en Alcalá de Henares.

A través de un informe del año 1579, se sabe que en la Univer-

sidad de Oñate se cursaba Medicina. Había doctores médicos graduados en la misma o incorporados a ella, entre los que figuraban los doctores Vergara y Erro en Mondragón, Olarte y Bidain en Vitoria, Monasterio en Vergara y Alegría en el propio Oñate, según consta en la página 172 de la obra *Historia de la Universidad de Sancti Spiritus de Oñate* (Tolosa, 1930) del R. P. José Adriano Lizarralde.

Para estos estudios, son también de tener en cuenta la Universidad de Irache y el Colegio de Medicina de Navarra. Sus fuentes las hallaremos a través del *Ensayo de bibliografía navarra* de Pérez Goyena, tomo II, pág. 118-121 y tomo VI, pág. 666-668, respectivamente. A la hora de investigar en este campo, tampoco debemos olvidar los archivos de las aludidas Universidades ni la *Bibliographia* de J. Bilbao.

Por último, considero digno de mención el incunable navarro *Epílogo en Medicina y Cirugía*, impreso en Pamplona por Brocar en 1496, y al mismo tiempo citar la obra en euskara sobre Huarte de San Juan, *Huarte, hator etxerat* de su paisano J. B. Etxarren (Oñate, 1975), autor que recientemente ha sido nombrado miembro correspondiente de la Real Academia de la Lengua Vasca¹.

1980-I-21.

1. J. B. Etxarren vuelve a tratar el tema, con correcciones y ampliaciones en la revista *Egan* (1978-1979) bajo el título «Juan de Huarte, haugi etxerat...», pp. 165-272.

MEDIKUNTZA EUSKAL HERRIAN (II)

Aurrekoan, Huarte Donibane Garazikoak Euskal Herriko medikuntzaz ezer ikustekorik izango zuenaz aritu ginen, bere *Examen de ingenios para las ciencias*-en bigarren eta hirugarren argitalpenak hemen izan zirelako eta bere garaiko Esteban Felix Zabala, gernikarra, erregeen mediku eta Alcalá de Henares-en irakasle zenez.

Gaurko artikuluko hontan gai berari jarraituz XVI. mendearen azken parteko eta XVII.aren lehenaz zerbait gehitu nahi nuke.

Bitartean, Jose Luis Goti adiskideagandik berri on bat izan dut. Leioako Unibertsitatean Mintegi bat ireki dute eta honen egitaraua adierazi dit. Guzia aurrera eramaten baldin badute, eta hala espero dut, historian zehar gure Medikuntza zer izan denaren argi iturri seguruagoak izango ditugu.

Lope Martínez de Isastik 1625. urtean *Compendio Historial de Guipúzcoa* idatzi zuenean, 17 medikuren berri ematen du, gainerakoan sasimediku edo enplasterorik bazela aditzera emanaz. Ikus liburuaren 623. orrialdean Medikuntzaren alabantzak.

Isastiren obra hau ez zen argitaratu 1850. urtera arte. 630 eta 631. orrialdeetan dakar beren berri. Hor irakurriko ditugu, besteak beste, Irure soraluzearra. Eskoriatza leinztarra, Galbete zegamarra, Elizalde tolosarra eta Agirre azpeitiarra Karlos enperadorearen ganbarako medikuak zirela. Baina, puntu hontaz, irakurtzekoak dira Fr. Jose Inazio Lasa adiskidearen *Tejiendo Historia* deritzan liburuaren 148-154. orrialdeak.

Bertatik ikus genezake Gipuzkoako Batzar Nagusiari 1524an probintziako medikuak zer eskari egin zioten. Bertatik aditzen duguna hau da: soldatadunak eta soldatarik gabeak zeudela eta Isastik lehenengoak baizik ez zituela izan gogoan.

Edonola ere, gaur gaurkoz, medikuntzari buruz, ez dugu aski ageri Hipókrates-en zientziak zer indar edo zabalkunde zuen jakiteko. Ikusi besterik ez dugu Fausto Arozenak *Diccionario biográfico vasco* (Vol. I Guipúzcoa) liburuaren 212 orrialdetik, medikuak zein urri aurkitzen diren gainerako ofizioen ondoan. Hastapenetan den Mintegiak erantzun beharko du, inork erantzutekotan. Izango du non eta zer ikertu.

Hamazazpigarren mendearen lehen partean, probintziako Batzar Nagusiaren aginduen artean azaltzen zaigu, botikak ikustea. Gai hontaz Luis Murugarrenek lan eder bat agertu zuen «Algo sobre las boticas donostiarras del siglo XVII» izenburuz *Boletín de Estudios Históricos sobre San Sebastián* (8 zenb.) bere 231-252 orrialdeetan. Hematen dituen berriak mende horren hasierakoak dira eta botikak hain hedatuak eta hornituak zeudela jakiteak, tarteka botikarioak ez ezik zenbait mediku ere aipatzen dituelarik, aurreko mendetik zetorrenaren ikuspegi ederra eskaintzen digu.

Boletín horren zenbaki bereko beste lan batean, 293. orrialdean, mediku ospetsuaz gainera Errenderian apez zen Joan Arizmendiren zenbait berri dakar. Hau berau da Lope M. de Isastik bere liburuan aipatzen duenetako bat «fue colegial en Alcalá» esanaz, eta Franzisko Eleizalde tolosarragatik «catedrático de vísperas de medicina en Alcalá» dio. Hau hola delarik eta E. F. Zabala gernikarra, bere ondasunak Alcalá-rako edo Oñatirako eskaini zituena. Hobeto esan, aurreko artikuluan agertu genuen bezala, lehenik Alcalá-rako utzi nahi zuen hilburukoa, azkenerako, Oñatiko Unibertsitatera etorri zen, medikuntza irakaskintzarako ere baldintzak jarriaz.

Isastik, Zegamako jatorrizko Franzisko Galbete medikua aipatzean,

«Está componiendo en Madrid un libro grande de su arte» dio. Zer dakigu hortaz? Non ote dira bere lanok? Gure iker lanak badute nondik hasi. Bai horixe.

La Medicina en el País Vasco (II)

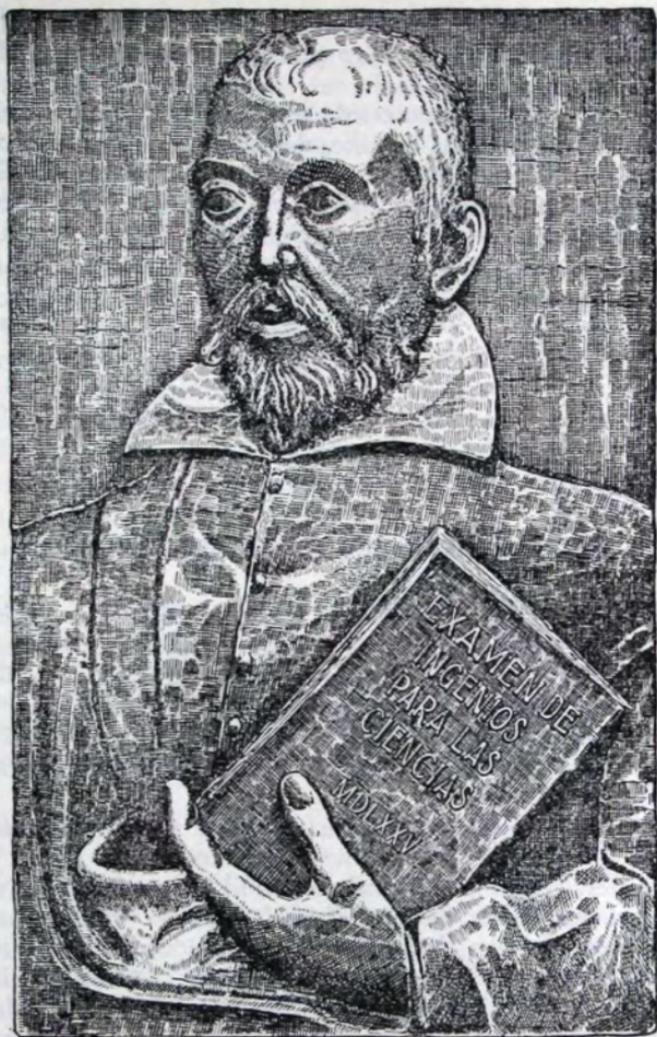
En el artículo anterior, para estudiar el entorno de la medicina vasca en la época de Juan Huarte de San Juan y la posible conexión de éste con sus colegas del país, hice alusión a la segunda y tercera edición de *Examen de ingenios para las ciencias*, en Pamplona (1578) y en Bilbao (1580), además de la probabilidad de impartir las clases del guerniqués Zabala en Alcalá de Henares. En el presente, quiero añadir algunos datos más de médicos contemporáneos que también cursaron sus estudios en Alcalá, y alcanzaron renombre.

Al mismo tiempo he de manifestar mi alegría por la noticia que me llega del amigo Dr. Goti, quien me comunica el inicio de un Seminario de Historia de la Medicina Vasca en la Universidad del País Vasco. Justo lo que él deseaba y requería Luis S. Granjel en su ponencia. Además, con la noticia, me acompaña un programa de trabajo con un temario ambicioso que, puesto en práctica, nos ha de deparar muchísima luz sobre la materia.

En 1625 escribía Isasti que, por más averiguaciones que hizo, sólo halló 17 médicos en toda Guipúzcoa. La gente acostumbraba a curarse con hierbas y medicinas caseras, y abundaban los curanderos y embaucadores, tales como los «saludadores». Pero esto no debe tomarse al pie de la letra, como bien nos advierte nuestro entrañable amigo Fr. José Ignacio Lasa en su obra *Tejiendo Historia* (pág. 149), pues no debería haber escrito que no existían «médicos», sino «médicos asalariados», como nos viene a demostrar la petición hecha por los médicos guipuzcoanos a las Juntas Generales celebradas en San Sebastián del 9 al 20 de Abril de 1524.

De cualquier manera hemos de confesar que esta profesión no abundaba o, al menos, no se han recogido suficientes noticias sobre ella. Basta echar una ojeada a la clasificación de actividades en el *Diccionario biográfico vasco* (vol. I Guipúzcoa) de F. Arocena (pág. 212).

No obstante, en la obra *Compendio Historial de Guipúzcoa* de Isasti (pág. 630) encontraremos entre los médicos guipuzcoanos contemporáneos a Juan Huarte de San Juan que, como él, estudiaron en Alcalá, y alguno de ellos protomédico del emperador Carlos V, como el placentino Irure, y el tolosano Eleizalde que alcanzó la cátedra en di-

Esculpió S. Orduna

Dibujó J. M.ª Cia

*Juan Huarte de San Juan. Dibujo de J. M.ª Cia,
basado en la escultura de S. Orduna.*

cha Universidad; y Galbete, oriundo de Cegama, del que dice estar «componiendo en Madrid un libro grande de su arte». ¿Qué se sabe hoy del mismo?

Otra vía de investigación puede ser, por ejemplo, la Farmacia, que de sus inventarios y recetas nos dio alguna luz Luis Murugarren en su trabajo «Algo sobre las boticas donostiarras del siglo XVII» en el *Boletín de Estudios Históricos sobre San Sebastián* (n.º 8), donde expone un sondeo referente a las inspecciones llevadas a cabo entre 1610 y 1648, por mandato de las Juntas Generales, de cuyas actas se puede ampliar la información.

Como observará el lector, hay todavía mucha materia para la investigación, en el campo de la medicina.

1980-III-17.

MEDIKUNTZA EUSKAL HERRIAN (III)

Hamaseigarren mendearen lehen partetik, Pizkunde garaiaren eragina ezagutu zuen gure herriak. Nafarroak erregetza galdu bazuen ere, lehenagotik goraka zetorren itsasobidezko merkatalgoa. Amerika aurkitzeaz bizkorragotu zen eta mende oso batean, Bizkai-Gipuzkoak bereziki, inoiz ezagutu ez zuten ekonomi aberatsa ezagutzera heldu ziren. Ondasun horren ondorenez, Euskal Herriko semez ugarituko ziren Espainiako Unibertsitateak.

V. Beltrán de Heredia arabarrak argitaratu zuen *Bulario de la Universidad de Salamanca* (1966) deritzan obra aztertzeaz J. Ig. Telletxea Idigoras-ek atera zituen konklusioak hor daude. Hamairugarren mendetik hamaseigarrenaren lehen partera, Euskal Herriko semerik urri omen zen, estudianteen artean, baina hortik aurrera ugarituko ziren. Egile honen *Papeles viejos* (1968) deritzan liburuaren 175-188 orrialdeak irakurgarriak dira garai haietako egoeraz jabetzeko. Uste dugu, Salamanca-n gertatzen zen gauza bera gertatuko zela gainerako Unibertsitateetan ere. Hala ta guztiz ere, ba dirudi, XVI. mende osoan, euskaldunak, Medikuntza ikasteko, Alcalá-ra joera gehiago izan zutela. Aurreko bi artikuluetatik argi ikus daiteken gauza da.

Dena dela, gure historian azaltzen zaigun ekonomi gorabeherekin bateratsu doa goi mailako ikasketa, eta hamaseigarren mendea oso aberatsa izan genuen, ola-zaharren gorakadaz, merkatalgo eta gizon jakitunez.

Hamazazpigarren mendean aldatu ziren gauzak. Europako ifarraldeakin eta Amerikakin izan genuen merkataritzazko harreman estu eta aberats hura gainbeheraka etorri zen. Hemen bertako gizonak itsasontziak hobetzeko ahaleginetan arduratu ziren, baina errege eta inguruko aldetik ez zuten izan laguntzarik. Lehen lehenik axolarik ezak atzeratu zuen hemengo ekintza eta azkenik «Gran Armada Invencible» hura izan zen hondamendia. Hemengo itsasontzirik onenak, kaiñoiak-jarrita, Armada hartan joan bai ziren.

Pundu hau eztago ondoegi estudiatua. Hala ere, argibide batzuk ematen dizkigu J. Caro Barojak *Itxaskaria* (1978) liburuaren 250-257 orrialdeetan.

Gure herriak krisi aldi gogorrek ezagutu zituen mende hartan. Gure eliza eta etxeen arte aldetik ere hala ageri da. Ez dugu, beraz, gauza baliagarri askorik aurkituko. Euskal Herriko semeak Ameriketara irtengo dira, baina ez hainbeste Unibertsitateetan estudiatzera.

Geroago, hamazazpigarrenaren azken partetik, Real Compañía Guipuzcoana de Caracas sortzeaz, eta hamazortzigarrena zehar hemengo merkatalgoa berpiztuko zen aurpegi berri bat erakutsiko zigun gure ekonomiak.

Historia ikerketak bestelako argitasunik ematen ez digun artean ospedun medikuen hutsune handia aurkituko dugu Elizalde eta Galbete (biak Franzisko izenekoak) geroztik Etxeberrri, Moguel, Oianarte, Lardizabal, Luzuriaga eta beste zenbait agertu arte.

Oñati, Iratxe, Montpellier eta beste toki batzuetako artxiboak aztertut beharra dago garai hoietan gai hontaz zerbait gehiago jakin nahi badugu.

Huarte-Etxenik 1918an, Oñatiko Batzar haietan euskal estudianteez Salamanca-n 1643an izan zuten auzi baten berri eman zuen, M. Barriolak ere *Los Amigos del País y la Medicina* (1963) deritzan liburuaren 21.orrialdean ematen du horren berri, ikergaitzat eskainiz.

Barriolaren lan hau oinarrizkoa da. Baina euskaltzale munduarekin zer ikusirik zuteneg Mogeldarrak J. Garatek lehenago ikertu zituen eta J. Etxeberri Sarakoa J. Urkixok.

Mogeldarrak, lehen lehenik Nafarroatik Errioxara jo zuten eta hemendik Aragoira, medikuntzarekin zer ikusia izan zuen lehena, Andres Mogel, Alfaron sortua eta Ruesca-n «cirujano» agertzen zaigu eta bere seme Domingo, 1685-ean Ruesca-n mundura etorri zena Arabako Agurainen mediku izan eta bertan ezkondu ondorean Markinara etorri zen. Honen semea, Markinan jaioa, Iratxen medikuntza estudiatua zen. Honek bere izen berdineko seme bat izan zuen, mediku egingo zena, eta Juan Antonio apezka *Peru Abarka*-ren egilea. Xehetasunak J. Gara-

tek ematen ditu *La época de P. Astarloa y J. A. Moguel* (1936) deritzan liburuaren 36-40 orrialdeetan.

Joanes Etxeberri Sarakoa ez dakigu noiz sortua zen, baina bai 1749an hil zela, Bera, Hondarribia eta Azkoitian mediku izan ondorean. Gainera, Agustin izeneko seme bat izan zuen, Mutrikun mediku izango zena. Joanes Euskaltzale zen, euskararen alde eta honen ikerketaz lan asko egin zuen; biziki maite zuen Axularren lana eta honen zabal-kundez ere ahalegindu zen. Bere esku-izkriburik gehienak Zarauzko frantziskotarretan zeuden argitaratzeke eta Julio Urkixok bildu eta argitaratu zituen *Obras Vascongadas del Doctor labortano Joannes d'Etcheberri* (1907) izenburuz. Hitzaurre luze batean ematen du egilearen berri bere mediku ofizioa nondik nora bete zuen adieraziaz.

La Medicina en el País Vasco (III)

Como consecuencia de una fuerte crisis comercial e industrial, en el siglo XVII nuestras provincias no gozaron del esplendor conocido a lo largo del XVI.

Las razones de esta crisis fueron varias. Desde el estancamiento tecnológico, sobre todo en la construcción naval, que repercutió directamente en la marina mercante, hasta la propia pérdida de la Gran Armada «Invencible» que se llevó los mejores navíos de nuestros puertos, a los que se dotó de cañones, y dejó hipotecados a los propios constructores.

A pesar del inmenso vacío existente de médicos de fama, desde Elizalde y Galbete hasta la generación de los ilustrados, creemos que aún queda mucho por investigar. Aquel comunicado de Huarte y Echenique al Congreso de Oñate en 1918, que ya recoge M. Barriola en su obra *Los Amigos del País y la Medicina*, el escaso resultado de las indagaciones sobre el *Bulario* del alavés V. Beltrán de Heredia, comentado en *Papeles viejos* por Tellechea Idígoras y el elocuente silencio que se denuncia en esta última obra, son un serio llamamiento a la investigación de nuestros hombres en relación con la Universidad en el pasado.

Sobre los Moguel y Etcheberri, sabemos algo por Justo Gárate y Julio Urquijo, dada la vinculación de los mismos con la euskarología, y los médicos de la Ilustración están muy bien recogidos en la mencionada obra de Barriola.

1980-III-24.

AUTONOMI ESTATUTOEN AURREZ-AURRE

Gure historiaren bidegurutze batean aurkitzen gara, holakorik gutxitan gertatzen da eta hara hemen non agertzen garan Autonomi Estatutoen aurrez aurre.

Ametsak amets utzirik, sar gaitezen zentzu bidean, utopiaz baliatu gabe, aurrez aurre daukagunetik ahaleginduz.

Autonomia zer den, Batzar Nagusiak zer diren, historian zehar nola izan den eta une honetan zer bide jokatu behar genukean adierazteko orrialde asko behar nituzke eta gauza hauek liburuetan jasoak daudenez, gai honetarako ni baino hobeto gertaturik daudenak idatzirik, egungo problematikaren Euskal Herria aurkitzen den egoeratik begiraturik osatua den liburu baten berri emango dut. Nere iritziz, gidaritzaz hoberik aurkituko ez dugun ustez. Liburu honek, «Euskadi y el Estatuto de Autonomía» du izenburutzat. Ezagutzea merezi du. Egileak: J. A. Ayes-tarán, J. M. Castells, J. Echano, I. Estornés Zubizarreta, Llorens, G. Monreal, Ohiarzabal, J. Oleaga, Ugalde.

Liburua, beraz, talde espezialista batek osatua da, bakoitzak bere arloa beteaz. Eta kontuan izan dezagun: Autonomi Estatuto baten baiezenak giro berriko politika bat eratzen lagunduko digu, ekonomia arazoak, hizkuntza eta kultura..., hain beharrezkoa zaigun normalizapenera erroteko. Hala deritzagu.

Laster hasiko da Kongresoko Batzorde Konstituzionalean euskal Estatutoa eztabaidatzen, 1978ko abenduaren 29an goikiro Parlamentarien Batzarrak Gernikan onartua. Denbora laburrean erabaki beharko da eta hau izango da euskal politikaren ekintza eta helburu nagusia ondoko hilabeteetan, eta beroni lotua geldituko ondoko urtetarako.

Honegatik, aipatzen dugun liburu hontan, besteak beste, euskal politika indarren sail garrantzitsu batek, erabakita ikusi nahi dituen zenbait galdera egiten ditu: Zer dira Euskadiko autonomia eskabideen oinarriak? Zer arazo sortzen digu Autonomiak? Zertzuk dira Estatutoak eta zer du ikustekorik preautonomiak E.K.N.-rekin? Gernikako Estatutoak zer neurritan bideratuko dute Nafarroaren problema, Ekonomi Akordioak, herriko hizkuntza eta kultura, orden publiko indarrak...?

«Euskadi y el Estatuto de Autonomía» deritzan liburu hontan, espezialisten talde batek, elkarlanean gertatu eta argitaratu du autonomi problematikak planteatzen duenari erantzunez. *Lehen parte* batean euskal politikaren agindu edo poderioen aurrea erakusten du —foruen garaian— eta mende honetan Euskal Herriak bere nortasun politikoaren alde egin dituen ahaleginak, batez ere Estatutoen alde II. Errepublika

garaian; eta, ondorenez, gaur egungo egoeraren aurrez aurre jartzen gaitu, preautonomia eta E.K.N.-ak duen izateaz.

Bigarren partea, oso osoan, Gernikako Estatutoa aztertuz eta agertuz egina da; zenbait kapitulutan adierazten du Euskal Herriko eskualdeen arazoa, Nafarroa barneratzea ere kontuan harturik; Euskadiko Gobernua eta Parlamentuaren arteko harreman eta konpetentziak, funtzionarioak gure etorkizuneko politikan; orden publikoaren arazo nagusia eta seguritateari eusteko euskal erakundeaz; bertako kulturaren normalizatzea. Eta, azkenik, Haziendaren oinarritzko problemak zertan diren (ohizko Ekonomi Akordioen araberez) eta autonomiaren beharra ekonomi erabakiak bideratzeko eta Euskadiko industria indarberritzeko.

Azken eraskinez, agiri juridiko eta politikoen testuak biltzen ditu, zeren hauek gabe ez baita autonomi planteamenduak ulertzerik: 1839 eta 1876ko legeak Nafarroako «Ley Paccionada» delakoa 1841ean emana; 1977ko maiatzean hartutako konpromisoa, preautonomia eta 1978ko urtarrileko Parlamentari Batzarraren dekretuko testua, Araba, Gipuzkoa eta Bizkaiko batzar Nagusiaren legezko testuak eta Nafar Foru Parlamentua, Gernikako Estatutoaren testua bi hizkuntzatan jarriarekin agiri sorta hau bukatzeko.

Bideak urraturik daude eta aukera hau jartzen zaigu aurrez aurre. Aprobetxatu dezagun. Erronkariko esaera zahar batek dion bezala: «Urak bidea eginen du».

Badakit gure herri jakintza ausarta dena eta Xepelarrek esan zuela, arrazoirik ez dugula guti garalako. Baina, baita ere, ber berak esana da, gerra nahi duenari, tiro bat buruan berari. Gogorra baldin bada ere, gogorragoa da jakitea historian inoiz ez dugula gerrarik irabazi. Eta gure herria bere nortasunez salbatuko badugu, goazen behar den bidetik.

Bidegurutze honetan, gaur gaurkoz, Autonomi Estatutoarena dugu aukerakoena. Aukeratze hontan, etsaiak handi direla oharturik, joka dezagun zentzuz. Gure gizaldian oso nekez izanen bai dugu bi aldiz holako aukerarik. Aipatzen dudan liburu hontatik erraz ikus daiteke. Irakur, jakitun izan zaitean; merezi duta.

Ante el Estatuto de autonomía

El lector será consciente de que en mis artículos procuro rehusar los temas políticos, pero ante la lectura del libro titulado «Euskadi y el Estatuto de Autonomía», editado recientemente por Erein, y dadas las circunstancias cruciales que atraviesa el momento político del país, me siento en la responsabilidad y en el deber de recomendarlo, porque

trata de los temas fundamentales que se han de debatir próximamente, y su repercusión puede durar años.

El libro está elaborado para sensibilizar la opinión pública en torno al Estatuto de Autonomía. La obra está llevada a cabo por un equipo de especialistas que, cada uno en su materia, trata de orientar en esta encrucijada para la construcción política, social y cultural del País Vasco en el contexto de la Europa industrializada a finales del siglo XX.

Para los autores del libro, es un hecho evidente el que el País Vasco es una realidad nacional muy deficiente, una realidad agobiada por problemas de integración, en una sociedad como la nuestra, peligrosamente desarticulada, los partidos y sindicatos vascos encuentran grandes obstáculos para desarrollarse, y reflejan en su bagaje de doctrina política y en su implantación social, la situación del país.

Con estas y otras premisas, los autores hacen un llamamiento para sacar adelante el Estatuto de Autonomía, considerándolo como un reto político.

En una primera parte, describe la historia de las distintas formas de las instituciones vascas; en la segunda, trata exclusivamente del Estatuto pactado en Guernica; y, finalmente, en una tercera parte, muestra un apéndice documental desde la foralidad hasta el proyecto del Estatuto actual.

No puedo decir que esté de acuerdo con el texto en su totalidad; pero tenemos ante nosotros una oportunidad de las que difícilmente se pueden repetir en la historia, y la hemos de aprovechar. Por el bien del país y la convivencia entre sus ciudadanos.

1979-V-28.

GERNIKAKO ESTATUTOA

Ez dakit ze neurritaraino jabetzen den gure herria historiako une honetan Gernikako Estatutoak duen garrantziaz. Etorkizunera begira, gure nortasunen eskubideaz jabetzeko aukera dugu hauzitan. Erabakitzen denetik jarri beharko ditugu gure geure azpiegiturak eta hauek izanen dira herri nortasunaren eusle eta bultzatzaile. Gaur egun, gure indarrak oso aulak dira, baina Gernikako Estatutoaren bidez indartuak izanen dira. Badakigu, gabetik goizera, bat batean, estatutoarekin ere

ez ditugula erabakiko gure herriak dituen beharrak; baina, gaur gaurkoz, bide bakarra dugu. Ez dugu beste alternatibarik Estadu mailan negoziaketarako, eta hala ez dena utopia hutsean erortzen da.

Gernikako Estatutoaren garrantzi arabera, bere alde hainbeste alderdi edukitzean ere badugu, eta honek, beste gabe, demokrazia bidea markatzen digu. Estatuto hau aurrera eramateko harremanean sartuak diren alderdi politikoek hala erakusten digute.

Oraindik demokrazian zeharo sartuak ez bagara ere, bidean goaz. Lehengo ditaduratik irtetzeko, bi bide zeuden, bakezkoa eta hautsiaz edo etenaz lortzekoa. Bakoitza bere eraz, denak dira iraultzaile. Iraultza ez baita indarkeriz bakarrik egiten. Alderdirik gehienek, ongi edo gaizki, bake bidezko aldakuntza hautatu zuten. Eta, egungo errealitatean, hautapen honetatik ez dugu atzera jotzerik gure ahalegin guziak bide honetan agortu gabe.

Ez dugu inork esan beharrik demokraziak behetik gora behar duela, herritik gobernarietara, udaletatik erresumetara. Hauteskundeak ordea, alderantziz egin ziren, demokrazia zentzu beraren aurkako aburuz; baina, hala ere, hemen gaude demokraziarako bidegurutze honetan eta guziak bakoitzak bere aldetik amor eman beharra dugu. Aurrera irtetzeko, badakigu bide lardaskatuak jarri zaizkigu, baina har dezagun pazientziaz. Bidea, ibiliaz egiten bai da, eta borondate onez ibiliaz egin dezagun. Egunotan eztabaidatzen den Gernikako Estatutoa lortzen baldin badugu, denbora gure alde jarriko zaigu. Beraz, ez etsi. Etorkizuna gurekin izango dugu-ta.

Honegatik, gaur gaurkoz, bere akats guziekin ere har dezagun Estatutoa bide eta helburuak lortzeko aukerak idekiko ditugu. Estatutoak emanen digun eskubideaz gure elkarte eta mintegiak indartuko ditugu eta hauen bidez gure kultura eta hizkuntza indartzea datorkigu, ekintzarako behar diren azpiegiturak osatuko ditugunez.

Batez ere, gure hizkuntzak arduratzen nau. Honen egoera oso larria baita, geroagorako itxaro ezinezkoa, eta azkar ibiltzen ez bagara laster da galdua.

Iragan maiatzaren 28an argitaratu nuen artikulu hartan, gai hau sakondu nahi zuenarentzat liburu ezaugarri baten aipamena eta gomendio egiten nuen, «Euskadi y el Estatuto de Autonomía» deritzana, aurten bertan Erein editorialak argitaratua. Liburu hortan Lontxo Oiharzabal eta Arantza Ugaldek hizkuntzaz osatzen duten kapitulua, zer pentsatu asko eskaintzen duten hoietakoa da. Gure egungo egoera eta hezkuntza sailean onartu berri den legearen aurrez aurre badugu langintzarik aski, hizkuntzaren etorkizunerako bide egokiak burutuko baditugu.

Hizkuntzarena, bere egoeratik eta gure ikusbidetik premiatsuetakoa iduritzen zaigu. Badakigu hizkuntza ez dela guzia. Baina, hala ere, behin eta berriz esan dezagun gure herria bere hizkuntza jator gabe ez dela inor, bere nortasunetatik garrantzitsuena mintzaira berezi hau duenez.

Euskaragatik axola guti izan dutenek, amaika aldiz esan digute, euskara biziko bada etxean erakutsi behar dela. Gaur ordea, ez dago hau esaterik ere, etxeetan irratiak eta telebistak direnez. Tresneria honen bidez Euskalerriko sukaldeetan erdara sartu zaigu eta behar beharrezkoa zaigu orain tresna hoiekin jabetzea, euskaldunen etxeetara beren hizkuntza jatorra itzultzeko; eta Estatutoak hortarako bidea ere idokitzen digu. Eta, gaur, eskola ta kalea ez ezik, harrigarria baderitzagu ere, etxeko jabetasuna ere eskatu beharrean gaude euskaldunok.

Beste hizkuntza batean erakutsi ziguten gure historia, ez zen guziz gurea. Orain ordea, gurean bidez bertako historia eta arbasoegandiko kultura ere ezagutu beharrean gaude, mundu zabalekoa ukatu gabe, bertakoaz jabetzean norpere erroak ezagutzeko.

Badakigu autonomiak ez digula gure problema guzia erabakiko, baina gure historiako une honetan hau da aurrez aurre jartzen zaigun aukerarik egokiena eta guziok elkarturik goazen Gernikako Estatutoaren alde.

El Estatuto de Guernica

El presente es un momento histórico que difícilmente se volverá a producir, y todos hemos de reflexionar muy seriamente sobre el Estatuto de Guernica que se viene negociando en Madrid.

No nos parece justo que sólo se negocie entre dos partidos, sin la intervención de los parlamentarios y sin consultar con los miembros del comité que intervino en la elaboración del proyecto. Menos aún cuando se ha puesto en entredicho la facultad que corresponde, sin ningún género de duda, a la Real Academia de la Lengua Vasca-Euskaltzaindia, en materia de normativa lingüística, a la que se ha tratado de menospreciar, cuando en esta corporación se toman los acuerdos por mayoría absoluta, y tantas veces ha reiterado públicamente que la lengua es patrimonio cultural de nuestro pueblo, muy por encima de las tendencias ideológicas.

¿Quién puede demostrar que otro organismo se haya preocupado del euskara más que Euskaltzaindia, que ha sabido luchar en épocas desfavorables y comprometidas?

Pero, a pesar de los pesares, nos inclinamos a favor del Estatuto de Guernica, para que éste salga adelante con las mínimas modificaciones, porque de él podemos encauzar las necesidades que urgen en el pueblo vasco en estos momentos tan difíciles, agudizadas por la crisis política y económica que viene padeciendo el país.

Sabemos que la autonomía no nos solucionará todos los problemas, pero sí puede ponernos en vías de solución. Que tantos partidos políticos lo hayan asumido, es un signo favorable hacia la democratización y la reconstrucción de una sociedad libre

1979-VII-16.